

Ольга БІГУН

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Псалмодія Тараса Шевченка у компаративних студіях

Мовно-поетичний світ *Давидових псалмів* Т. Шевченка неодноразово поставав предметом досліджень закордонних та вітчизняних літературознавців (І. Айзеншток, І. Бетко, Т. Бовсунівська, М. Бородінова, Я. Гарасим, І. Даниленко, В. Домашовець, В. Жила, Л. Кисельова, Р. Коропецький, М. Ласло-Куцюк, М. Павлюк, Т. Пасічник, В. Радуцький, Д. Штогрин та ін.). У нашій розвідці пропонуємо розглянути типологію Шевченкових переспівів у контексті української літературної, релігійно-обрядової та духовної традицій, спираючись на культурологічні підходи, рецептивні стратегії перекладознавства та компаративістики.

Уже на початкових етапах християнізації Русі-України Псалтир стає важливим складником духовного життя широких верств народу. „Книга псалмів, – зазначає В. Домашовець, – уживалася як співаник у спільному й особистому поклонінні Богові – під час богослужіння. Від найдавніших часів псалми співали в храмі, синагогах, приватних домах. Господь Ісус Христос з учнями Своїми співали псалми по Господній вечері (Мт. 26:30, Мр. 14:26)”¹. Зокрема, Ю. Ісіченко підкреслює роль Псалтиря у творенні механізмів вербальної діяльності руських християн та їхнього впровадження в сакральні форми словесної комунікації. Регулярно повторювані псалми з вечірні, утрени, інших богослужінь добового кола входять за їхнім посередництвом до масової релігійної свідомості, запам’ятовуються, цитуються в оригінальних творах. Проймаючи молитовною атмосферою духовне життя і наповнюючи своїм образним світом книжність Київської Русі, „Псалтир входить як стилетворчий фермент до переважної більшості тогочасних текстів. Вимога читання псалмів безпосередньо формулюється в повчальних творах, мотивуючись особливою міццю Давидової молитви

¹ В. Домашовець, *Псалми Давидові в поетичних творах Т. Шевченка*, Оттава 1992, с. 15.

в духовній боротьбі”². Так, вплив Псалтиря виходить далеко за релігійно-духовні межі, сягаючи найсакральніших сфер народного побуту³. Прикладом може слугувати Шевченкова шкільна наука, що стала, за висловом Я. Гарасима, „хрестоматійно мандрівним біографічним сюжетом російськомовних повістей самого Кобзаря, заснованих на промовистій автопсії”⁴.

Урочиста старозавітна стилістика псалмів пробуджує у ліричних героях Шевченкових творів непересічні переживання. Так, у повісті *Несчастный* передано емоції, що охоплюють сліпого Колю під час відвідин храму: „Возвышенные простые наши церковные напевы потрясали и проникали все существо его. А божественная мелодия и восторженный лиризм Давыдовых (псалмов) возносили его непорочную душу превыше небес”⁵. Ймовірно, причиною цього чутство-афективного переживання є специфіка художнього ладу псалма, виражена, за спостереженнями С. Абрамовича, не „полісною” чи „пантеїстичною” свідомістю, а виявом „життя серця”, пошуком людиною, відокремленою від святині, шляхів єднання з Божественною Першопричиною⁶. Прикметно, що власні твори Шевченко теж неодноразово називав псалмами: „Насміються на псалом той, що виллю сльозами” *До Основ’яненка*⁷, „...Воспою... псалом і тихим і веселим” *Марія*⁸. Часто літературні герої його творів співають псалми – це і героїня поеми *Слепая* („Как у кладбища, у ворот / Сидит скорбящая слепая / И псалму грустную поет”⁹), і Максим із *Москалевої криниці* („Потім собі тихесенько, / Тихо заспіває / Со святими...”¹⁰), і мандрівні кобзарі, як-от у поемі *Катерина* („А тим часом старий кобзар / Ісуса співає”¹¹), чи кобзар Перебендя з однойменної поеми, чий репертуар налічує чимало пісень на всі смаки, однак обов’язковою є й релігійна:

„Заспіває про Чалого –
На горлицю зверне;
З дівчатами на вигоні –
Гриця та веснянку,
А у шинку з парубками –

² Ю. Ісиченк, *Аскетична література Київської Русі*, Київ 2009, с. 9.

³ І. Бетко, *Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – поч. XX ст.*, Zielona Góra-Kijów 1999, с. 110.

⁴ Я. Гарасим, *Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру*, [в:] „Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка: Філолог. науки”, №12, 2012, с. 21.

⁵ Т. Шевченко, *Повне зібрання творів*, т. 3, Київ 2003, с. 264.

⁶ С. Абрамович, *Біблія як інтертекст європейської філологічної культури*, Кам’янець-Подільський 2010, с. 163.

⁷ Т. Шевченко, *op. cit.*, т. 1, Київ 2003, с. 121.

⁸ Іде м, *Повне зібрання творів*, т. 2, Київ 2003, с. 312.

⁹ Іде м, *Повне зібрання творів*, т. 1, Київ 2003, с. 208.

¹⁰ Іде м, *Повне зібрання творів*, т. 2, Київ 2003, с. 241.

¹¹ Іде м, *Повне зібрання творів*, т. 1, Київ 2003, с. 109.

Сербина, Шинкарку
З жонатими на бенкеті
(Де свекруха злая) –
Про тополю лиху долю,
А потім – у гаю;
На базарі – про Лазаря”¹².

У репертуарі Перебенді наявність духовно-релігійних творів не є випадковою. Це обумовлено соціально-культурною специфікою феномену кобзарства, оскільки „вони (кобзарі – О. Б.) в абсолютній більшості походили з маргінальних шарів суспільства, з числа найбідніших, найбільш скривджених долею, перебували традиційно під патронатом церкви. З огляду на все це, завжди виступали носіями універсальних людських вартостей. Крім професійної майстерності були наділені <...> здатністю впливати на найглибші людські почуття і викликати колективний емоційний настрій, при якому могли відкриватись певні глибини, універсальні культурні істини...”¹³. Тому наявність псалмів у кобзарському репертуарі можна пояснити не стільки патронатом церкви, скільки глибоким духовно-емоційним наповненням псалтирної лірики, що завжди знаходило відгук у християнській душі українця.

За богословською традицією псалми поділяють на: 1) ті, що славлять Бога як Творця Всесвіту; 2) псалми, що оспівують Бога як Царя на троні; тут розробляється тема Месії як Помазаника Божого, котрим у християнстві є Христос, і тому християни вважають ці псалми пророчими; автор їх – цар Давид; 3) шлюбну пісню; 4) плачі грішника, як, наприклад, проникливий 50/51 псалом Давида, написаний ним після того, як пророк Натан викрив його перелюбство з Вірсавією; 5) прохання до Бога про справедливість; 6) філософсько-медитативні псалми, що відзначаються прагненням зрозуміти Божі шляхи; 7) прокляття на ворогів. Щодо останнього, то католицька церква на сьогодні є єдиною конфесією, що вилучила цю групу псалмів з ужитку, оскільки дослідники архайчних витоків поетичної свідомості переконані, що віршоване художнє прокляття неодмінно збудеться¹⁴.

Тут одразу ж приходять на пам'ять численні гнівні інвективи Т. Шевченка щодо царської родини. Т. Шевченко ніби накликав, припускають дослідники, – і то не тільки в конкретно-історичному, а й у містичному сенсі, – неминуче падіння й криваву розправу над царською родиною. Є. Нахлік зауважує, що Шевченко напропорочив „тяжке лихо” й українському панству, зметеному страшним вихором соціальної революції. Вчений вважає, що „текстом-донором” цих пророчих видінь стали апокаліптичні візії Ісуса Христа: „Брат видасть

¹² *Ibidem*, с. 110-111.

¹³ В. Пахаренко, *Незбагнений апостол*, Черкаси, 1999, с. 53.

¹⁴ С. Абрамович, *op. cit.*, с. 164.

на смерть брата й батько дитину; діти повстануть і стануть їх убивати (Мт. 10.21)”¹⁵. Погоджуючись із дослідником, усе ж зауважимо, що джерелом страшних Шевченкових проклять могли бути й тексти окремих псалмів. До прикладу, псалом 108 просякнутий жорстокими прокляттями. Саме його католицька церква виключила з лектури. Ще у візантійських церквах цей псалом читали як прокляття злочинцям, що переходувалися від правосуддя. Перейнявши традицію, православна Церква вважає псалом спрямованим Юді Іскаріоту. За чином його читають у Великодню П’ятницю.

На ідеологічному, тематичному, почасти, стилістичному рівнях жорсткі інвективи псалма перегукуються з рядками творів Шевченка. Так, у перших рядках Давид закликає Бога не споглядати безкарно за тими, хто чинить зло: „Боже слави моєї, не будь мовчазливий” (Псалом 108:1). Вважаємо, що тут можна провести типологічні паралелі з тими висловлюваннями Шевченка, які прийнято називати „незручними”: „Чи Бог бачить із-за хмари / Наші сльози, горе? / Може, й бачить, та помага, як і оті гори / Предковічні, що політи / Кровію людською!” *Сон (У всякого своя доля...)*¹⁶, „А Бог куняє. Бо се було б диво, / Щоб чути і бачить – і не покарать. / Або вже аж надто довготерпеливий...” *Княжна*¹⁷, „А Бог хоч бачить, та мовчить, / Гріхам великим потурає” *Княжна*¹⁸, „Око, око! (мається на увазі іконописний символ „Всевидючого ока”. – О. Б.) / Не дуже бачиш ти глибоко! / Ти спиш в кіоті...” *Юродивий*¹⁹. Далі у рядках 6–20 цар Давид просить покарати його ворогів і серед низки проклять пророкує загибель ворожого роду і повне небуття: „Щоб на знищення стали нащадки його, бодай було скреслене в другому роді ім’я їхнє! Беззаконня батьків його хай пам’ятається в Господа, і хай не стирається гріх його матері! Нехай будуть вони перед Господом завжди, а Він нехай вирве з землі їхню пам’ять” (Псалом 108:13–15), що суголосне Шевченковим зловісним „погрозам”, спрямованим, зокрема, і до цариці: „Тебе ж, о Суко! / І ми самі, і наші внуки, / І миром люди прокленуть! / Не прокленуть, а тільки плюнуть / На тих оддоєних щенят, що ти щенила” *Хоча лежачого й не б’ють...*²⁰, і до решти „злоначинающих”: „Не стане ідола святого, / І вас не стане, – будяки / Та кропива – а більш нічого / Не виросте над вашим трупом. / І стане купою на купі / Смердючий гній, – і все те, все / Потроху вітер рознесе...” *Бували війни й військові чвари...*²¹. Це дозволяє припускати, що природа гнівних Шевченкових інвектив закорінена не тільки у „шаманізм поета-міфотворця” (О. Забужко), біблійну апокаліптику,

¹⁵ Є. Нахлік, *Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики*, Львів 2003, с. 37.

¹⁶ Т. Шевченко, *op. cit.*, т. 2, Київ 2003, с. 268.

¹⁷ *Ibidem*, с. 30.

¹⁸ *Ibidem*, с. 32.

¹⁹ *Ibidem*, с. 260.

²⁰ *Ibidem*, с. 361.

²¹ *Ibidem*, с. 368

Книги пророків, про що неодноразово стверджують І. Бетко, С. Козак, П. Михед, Є. Нахлік, В. Пахаренко, В. Яременко та ін., але й у тексти псалтирної лірики.

Відомо, що до Шевченка першу спробу переспівати поетичні одкровення біблійного царя Давида українською мовою зробив М. Шашкевич (1830). За жанром і стилем *Псалми Русланові* Шашкевича відповідають усім канонам релігійно-духовного пісенспіву світового формату, а за глибинним філософсько-емоційним сенсом є світським віддзеркаленням духовного вибору людини: або піти назустріч Богові і здолати власну недосконалість, або безслідно щезнути в буденній суєті. Дослідники вважають переспіви Шашкевича близькими до поезій у прозі, які, окрім духовної розкутості і художньої сміливості, вражають регіональним просторіччям лексико-стильового забарвлення сакрального джерела²². Як відзначає Ю. Шевельов, „можемо твердити, що піонер нової української літератури в Галичині був свідомим експериментатором. Високу даючи оцінку народній мові, він у всій своїй творчості працював над тим, щоб нахилити її до різних жанрів і стилів, щоб зробити її різноманітною й гнучкою, щоб виявити її многогранність і еластичність, або надати їй цих рис”²³.

Дослідники вважають Шевченкові *Давидові псалми* невинновим явищем. У них поет, переконаний В. Радущкий, „свідомо об’єднав дві важливі засади – біблійну та національну українську, уперше переконливо і з надзвичайною художньою силою використав у контексті проблем України – національних, поетичних, духовних, соціальних – широку палітру релігійно-філософських і художніх світів Псалтиря”²⁴. Відомо, що псаломні переспіви з’явились з-під пера Т. Шевченка у першій половині грудня 1845 р. Досліджуючи творчу історію циклу, М. Павлюк згадує про найраніший рукопис – недатований чорновий автограф переспіву псалма 81, написаний на листі Варвари Рєпніної до Шевченка від 9 грудня 1845 р. У першій половині 1845 р., живучи в поміщика С. Самойлова у с. В’юнище, Шевченко переписав весь цикл начисто до рукописного збірника *Три літа* з датою „19 декабрю 1845, В’юнища”²⁵. Попри нез’ясовану жанрово-стильову природу твору, що й досі залишається дискусійним питанням у розвідках науковців (І. Даниленко, Л. Кисельова, Р. Коропецький, М. Павлюк та ін.), безперечним, на думку М. Москаленка, залишається те, що „для поетичного світу Шевченка найхарактернішим є граничне включення перекладних текстів в авторський творчий контекст: його переклади та переспіви такою ж мірою „шевченківські”, як і оригінальні твори, і, як правило, несуть

²² І. Бетко, *op. cit.*, с. 111.

²³ Ю. Шевельов, *Маркіян Шашкевич на Заході*, [в:] *Сувора школа (100 років з дня смерті Маркіяна Шашкевича)*, за ред. Я. Розумного, Вінніпег 2007, с. 247.

²⁴ В. Радущкий, *Деякі старозавітні парафрази та алюзії в поезії Т. Г. Шевченка*, [в:] „Слов’янський світ”, вип. 8, 2010, с. 5.

²⁵ М. Павлюк, *Творча історія циклу „Давидові псалми” і визначення його основного тексту в академічному виданні творів Т. Г. Шевченка*, [в:] *Питання текстології. Т. Г. Шевченко*, за ред. В. С. Бородіна, Київ 1990, с. 47.

такий самий авторський набір індивідуальних стильових прикмет. Стосовно жодного з Шевченкових перекладних текстів, не кажучи вже про „наслідування” чи варіації, не може виникнути сумніву, з-під чийого пера він вийшов”²⁶. У цьому контексті видається доречним прикласти до Шевченкових перекладів поняття „конгеніальності”, сутність якого полягає не в заміні слів, а всієї системи, структури художнього твору, тобто перекладенні іншою мовою тих компонентів, завдяки яким у системі оригіналу зі словесних елементів будується цілісна структура. Створюючи конгеніальний оригіналові іншомовний текст перекладач усвідомлює для себе спосіб досягнення цієї цілісності, основний принцип організації літературного твору, перевтілення в іншу мовленнєву систему всіх елементів оригіналу, який стає єдиним джерелом інформації, а мовленнєва система перекладу – єдиним кодом цієї інформації²⁷. Вважаємо, що думка Д. Дюришина цілком слушна для *Давидових псалмів* Шевченка, адже, як вважає Т. Бовсунівська, „поет ніде не спотворює сакральних текстів, максимально наближаючись до їх семантично-функціонального наповнення. Він українізує *Псалми Давидові*, але не припускає їх змістового оновлення”²⁸.

Переспіви псалмів належать до знакового періоду „трьох літ”, коли з-під пера поета вийшли численні шедеври, що так чи інакше перегукуються на ідейно-тематичному рівні. Уважне й прискіпливе прочитання Біблії, яка була незмінним предметом лектури Шевченка у той час, спонукає до широкого застосування біблійної стилізації. У таких творах, як *Сон (Комедія)*, *Великий льох*, *Кавказ*, біблійні епіграфи створюють настанову для читача – звіряти написане з високими духовними еталонами. Тут автор залишається ніби ззовні, переважно у якості строгого моралізатора чи судді. „Зате в обробці псалмів, – слушно зауважує Р. Коропецький, – маємо справу з, так би мовити, „зворотним ходом”. У ній Шевченко не лише використовує біблійний матеріал, щоб передати власні думки і завдяки цьому „підтекстові” перетворити зміст та форму особистої роботи, але вводить себе в біблійний контекст. Обробляючи матеріал, який становить джерело його натхнення, він ніби оголює прийом значної кількості віршів у збірці”²⁹. До того ж, у контексті Шевченкових „профілей” та „масок” (Б. Рубчак) у переспівах псалмів поет приміряє на себе образ ще одного Божого обранця – царя Давида, псалмоспівця.

На користь цієї версії свідчить і назва, обрана Т. Шевченком, хоча відомо, що не всі псалми, інтерпретовані Шевченком належать авторству Давида – це 43 та 136 псалми. Тому погоджуємося з думкою про те, що „поет звертається

²⁶ М. Москаленко, *Нариси з історії українського перекладу*, [в:] „Всесвіт”, №3-4, 2006, с. 34.

²⁷ Д. Дюришин, *Теория сравнительного изучения литературы*, Москва 1979, с. 159.

²⁸ Т. Бовсунівська, *Традиція „переложень” Псалмів Давидових в українській літературі XIX століття* [в:] „Біблія і культура”, вип. 3, 2001, с. 118.

²⁹ Р. Коропецький, *Структурна єдність Шевченкових „Давидових псалмів”* [в:] „Світи Тараса Шевченка”, т. 2, 2001, с. 153.

до тих псалмів, які знаходять відгук у його серці й дають відповіді на запитання морального та духовного змісту. Отже, у доборі псалмів знаходить вияв діалогу автора із сакральними текстами”³⁰. У контексті перекладознавства застосований прийом може розглядатись як ототожнення з автором першоджерела. Завдяки близькому прочитанню художній текст розкривається як своєрідна маніфестація життя автора. У цьому процесі людина, яка інтерпретує художній твір, може зрозуміти автора краще, ніж він сам себе розумів, тобто має навчитись розуміти не лише чужу думку, чужу мову, а й чуже минуле³¹. Щодо Шевченкових текстів, то „чужу думку” поет наблизив до себе в образі „псалмоспівця”, що можна трактувати у контексті діалогу „Я” з „Я інший”, а „чуже минуле” втілюється в полісемантичному образі „народу-вигнанця”, в якому прочитуються виразні асоціації з українським суспільством. Однак церковнослов’янську поет не вважав „чужою”, тому поняття „перекладу” тут має ознаки скоріше „тлумачення” чи „роз’яснення”, адже, за свідченням дослідників, „досить часто текст Шевченка точніше передає суть думки, аніж ті переклади, якими він послуговувався. Тим паче, деякі із Шевченкових знахідок використовувалися в подальших перекладах псалмів українською мовою”³².

Відомо, що під час роботи над перекладами Шевченко послуговувався церковнослов’янським текстом Псалтиря редакції Єлизаветинської Біблії 1751 р.³³ Вплив церковнослов’янського джерела позначився на поетичній мові Шевченкових псалмів, збагаченої і церковнослов’янізмами, і новими лексично-морфологічними новоутворами, що сприяли поетичній образності та патетичному стилю. Адже відомо, що саме Шевченкові „довелося творити високий патетичний стиль нової літературної мови (якого не було до нього і в романтиків), беручи староукраїнізми з літописів, із *Слова о полку Ігоревім*, народних релігійних співів, кантів, колядок та українізуючи церковнослов’янські біблеїзми, вводячи їх в українські синтаксичні конструкції, „асимілюючи” морфологічно, максимально використовуючи можливості українського словотворення”³⁴. „Неперекладність” значного пласту церковнослов’янізмів у *Давидових псалмах* В. Коптілов пояснює тим, що „відповідників” на тому самому рівні, що й церковнослов’янізми, українська мова немає: такий своєрідний шар лексики й фразеології не може бути замінений нічим іншим без істотних стильових втрат. „Це глибоко розумів Тарас Шевченко з його геніальним чуттям мови,

³⁰ О. Переломова, *Художній універсум „Давидових псалмів” як результат творення індивідуального сенсу в процесі взаємодії текстів*, [в:] „Вісник СумДУ. Серія Філологія”, т. 1, 2007, с. 162.

³¹ О. Павленко, *Художній переклад як предмет теоретичної рефлексії*, [в:] „Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія”, вип. 7, 2012, с. 72.

³² В. Радущкий, *op. cit.*, с. 21.

³³ І. Даниленко, „Давидові псалми” [в:] *Шевченківська енциклопедія*, т. 1, Київ 2012, с. 260.

³⁴ І. Дзюба, *Тарас Шевченко. Життя і творчість*, Київ 2006, с. 287.

і, перекладаючи *Давидові псалми* з церковнослов'янської Біблії, залишив без перекладу чимало слів і виразів"³⁵. Як відомо, у частини науковців викликає сумнів рівень знання Шевченком церковнослов'янської. Так, аналізуючи деякі розходження у Шевченковому варіанті та церковнослов'янському тексті псалма 81, Б. Струмінський вважає, що розуміння його „недалеко відбігало від народного, українського, тобто лише приблизного, інтуїтивного, неточного”³⁶. Однак, В. Радущкий, проводячи глибокий поетологічний аналіз шевченкових текстів та порівнюючи їх з оригіналом та церковнослов'янським варіантом псалмів, переконливо доводить, що поет у своїх переспівах ретельно зберігає глибинний зміст біблійних текстів, удаючись при цьому до його тлумачення. „Тому, – вважає вчений, – інколи переспіви видаються зрозумілішими читачам, ніж самі псалми. Це дає нам право стверджувати, що Шевченку вдалося створити те, що він задумав: переспіви, тобто твори, що переносили б екзотичні образи Давнього Сходу на ґрунт української культури. Імовірно, написанню кожного переспіву передували роки роздумів Шевченка над оригінальними псалмами”³⁷.

Окрім церковнослов'янського варіанту першотвору науковці припускають можливість знайомства Т. Шевченка з уже наявними поетичними обробками псалмів. Так, О. Переломова переконана, що Т. Шевченкові, безумовно, були відомі обробки й переспіви псалмів, зроблені такими російськими поетами, як А. Сумароков, М. Ломоносов, В. Тредіаковський, Г. Державін, А. Востоков, Ф. Глінка, В. Одоєвський, В. Кюхельбекер: „Це були поети „декабристської традиції”, у текстах яких знайшов відображення діалог авторів з читачем та відповідними суспільними ідеями, трансформованими в художніх текстах”³⁸.

Якщо на рівні суспільно-історичних викликів ідейні перегуки переспівів Шевченка та російських поетів можуть мати низку подібностей, то поетика циклу загалом та окремих псалмів зокрема, має типологічні паралелі з віршованими обробками Я. Кохановського. Так, М. Павлюк, зіставивши 52-й псалм церковнослов'янською мовою, Шевченковий варіант та переспів Кохановського, помічає схожість у механізмах інтерпретації польського та українського поетів. Зіткнувшись з черговим „темним місцем” першоджерела, і Шевченко, і Кохановський без вагань відходять і перебудовують псалтирні рядки по-своєму³⁹. Однак, їх об'єднує „християнський спосіб” мислення, спіль-

³⁵ В. Коптілов, *Актуальні питання українського художнього перекладу*, Київ 1971, с. 35.

³⁶ Б. Струмінський, *Шевченко і церковнослов'янська мова*, [в:] „Світи Тараса Шевченка”, т. 2, 2001, с. 268.

³⁷ В. Радущкий, *op. cit.*, с. 21.

³⁸ О. Переломова, *op. cit.*, с. 162.

³⁹ М. Павлюк, *Інтерпретація Псалтиря в поезії Т. Шевченка*, [в:] *Українська література в системі літератур Європи та Америки (XIX – XX ст.)*, за ред. Д. С. Наливайка, Київ 1997, с. 71.

ний для обох поетів, у світлі якого „темні місця” Старого Завіту тлумачаться відповідно до месіанських візій про посланництво Ісуса Христа⁴⁰.

Щодо вибору Шевченком псалмів у науковців існують різні припущення. Обрані Шевченком псалми, а це 1, 12, 43, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149, вважають ключовими, „бо вони доволі точно відтворюють усю духовну силу цієї важливої книги”⁴¹. Пізніше, в 1859 р. Шевченко пише *Подражаніє II псалму*, проте цей твір прийнято розглядати поза межами циклу. Вище ми наводили поділ псалмів на типи, згідно якого 12, 43, 52, 93, 136 є, за висловом Р. Коропецького, є „національними елегіями”, 1 та 132 – повчальними псалмами, 81 – соціальної несправедливості, 149 – псалом подяки⁴². З переліку дослідника випав 53 псалом, який ми зарахували до повчальних, виходячи з ідейного забарвлення та з програмових вступних слів самого твору: „Псалом навчальний, Давидів”. Упадає в око й сакральне число 10 – кількість псалмів, що їх обрав Шевченко для своїх віршових обробок. Дослідники вважають це продуманою стратегією, оскільки використовуючи багаті виражальні можливості псаломних текстів, „Т. Шевченко сформулював свої „десять заповідей” українському народові, втіливши в них своє національно-політичне кредо”⁴³. На думку М. Бородінової, смислове наповнення саме цих псалмів давало змогу через асоціації „екстраполювати” старозавітний текст на сучасність, „зашифрувати” в переспівах трагічні реалії української дійсності. „Стародавній твір, – пише вчена, – „включаючись” в художнє ціле творів української літератури ХІХ ст., що розвивалась в умовах бездержавності, національного гноблення, досить часто продовжував аналогії: „єврейський народ – український народ”, „Вавилон – Російська імперія”. Такого типу аналогії виникають при аналізі певних переспівів із циклу *Давидові псалми*. При цьому важливим елементом художньої цілісності поетичного циклу виступають наскрізні мотиви (зокрема, мотив неволі через підтекстове прочитання), наскрізні образи як своєрідні внутрішні „скріпи” циклу”⁴⁴.

Окрім типологічних наближень на тематичному, стилістичному чи композиційному рівнях, Шевченкові „подражанія” вирізняються ритмічною організацією. Відомо, що псалми перекладені 14-складником, який походить від народнопісенного силабічного 14-складникового вірша, за винятком псалма 81 (рядки 5–16), та 132 (рядок 1), де поет вдався до чотирьохстопного ямбу⁴⁵. Ось як цей ритмічний прийом характеризує М. Ласло-Куцюк: „Двотактний коло-

⁴⁰ W. Mokry, *Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu: Szewczenko, Kostomarov, Szaszkewicz*, Kraków 1996. s. 72.

⁴¹ В. Радущкий, *op. cit.*, с. 5.

⁴² Р. Коропецький, *op. cit.*, с. 154.

⁴³ І. Бетко, *op. cit.*, с. 112.

⁴⁴ М. Бородінова, *Поезія Т. Шевченка в аспекті реценції образів і мотивів Старого Заповіту*, [в:] „Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка”, т. 23, 2008, с. 209-210.

⁴⁵ М. Москаленко, *op. cit.*, с. 39.

мийковий вірш з його чіткою ритмічною організацією і синтаксичною впорядкованістю становив ідеальний засіб передачі українською мовою наскрізного паралелізму біблійного стиха. Це і спричиняється до стислості, енергійності і високої економії шевченківських обробок псалмів. Такої майстерності вже ніхто не досяг після нього. Таїна лежить не тільки в самому розмірі, а у вмілому його використанні, в гнучкості шевченківського коломийкового вірша, бо ж частина Кулішевих перекладів псалмів здійснена коломийковим віршем, та вони слабші за самі ж його переклади, здійснені в ямбах⁴⁶. Так, аналізуючи 132-й псалом Шевченкового переспіву, та зіставляючи його з першоджерелом, В. Радущкий стверджує, що саме „бездоганий смак поета, його глибоке розуміння суті Святого Письма дозволили йому з трьох віршів першоджерела зробити 22-рядковий шедевр. Читач, який добре знає оригінальний старосврейський текст, не може уникнути відчуття (майже містичного, бо воно, звісно, не є вадою справжньої поезії), що перші два рядки переспіву мають однакову кількість складів, порівняно з івритом, де ці рядки – улюблена споконвіку народна пісня. Це містичне враження посилюється ще й тим, що 22 – це кількість літер в івритській абетці”⁴⁷. Якщо не брати до уваги той містичний компонент, що не є „вадою”, а, скоріше, посутньою ознакою справжньої поезії, то причиною вказаної низки збігів у контексті ритміки є та синтагматично-парадигматична єдність, якої досяг Шевченко в результаті титанічної роботи над осмисленням псалмів, яку здійснював ще з ранніх років дитинства.

Різняться думки дослідників з приводу феномена єдності *Давидових псалмів* Шевченка. Так, Р. Коропецький вважає засадничими для циклу переспівів: 1) тематичну й стилістичну єдність, сконцентровану довкола проблеми зла; 2) хронологічну схему, за якою розвивається внутрішній хід сюжету: первісний рай (ідеальна справедливість) – наш зіпсований теперішній час (втрачений рай) – помста й очищення – новий, вічний рай (царство преподобних, відсутність будь-якого зла); 3) пророчий/месіанський тон⁴⁸. Однак, засадничі первні гармонійної єдності Шевченкових псалмів, на думку М. Ласло-Куцюк, є глибшими і полягають у наскрізному паралелізмі, вдало перейнятому Шевченком від біблійного першоджерела⁴⁹. Важливим є те, що Шевченко ігнорує буквальні історичні паралелі, його переспіви, переконаний В. Радущкий, „ґрунтуються не на вульгарному, а на поняттєвому, категоріальному паралелізмі”⁵⁰. Так, В. Домашовець до вже названих типологічних рівнів додає психологічний паралелізм⁵¹. Безумовно, що глибоке проникнення в ідейно-сміслові поетоло-

⁴⁶ М. Ласло-Куцюк, *Велика традиція: українська класична література в порівняльному висвітленні*, Бухарест 1979, с. 69.

⁴⁷ В. Радущкий, *op. cit.*, с. 2.

⁴⁸ Р. Коропецький, *op. cit.*, с. 161-162.

⁴⁹ М. Ласло-Куцюк, *op. cit.*, с. 62.

⁵⁰ В. Радущкий, *op. cit.*, с. 15.

⁵¹ В. Домашовець, *op. cit.*, с. 14.

гічні структури псалмів та їх осягнення було логічним наслідком регулярних студій поета над Святим Письмом. Однак феномен Шевченкових переспівів, окрім літературного та мовного пріоритетів, можна пояснити ще й тим містичним зв'язком із сакральними текстами, який проніс український митець через усе життя.

XIX століття стало справді багатим на українські переклади та переспіви псалтирної лірики (В. Александров, П. Грабовський, П. Гулак-Артемівський, М. Максимович, П. Куліш, С. Руданський, Леся Українка, І. Франко, Ю. Федькович та ін.). У цих перекладах, вважає Т. Бовсунівська, письменники, „адаптуючи тексти до сприйняття людини XIX століття, тим самим тяжіли до вивершення феномена сакральної людини, до виявлення агоністичного начала людського буття, зокрема, українського народу”⁵². Переспіви псалмів у XX ст. (Л. Костенко, А. Кримський, Олександр Олесь, Є. Маланюк, Д. Павличко та ін.) продовжували традиції попереднього століття, однак разом з тим у них гостро відчувався „багатий духовний досвід сучасного українця, котрий, пройшовши немалий шлях, – від „опудала власних городів” до полум’яного шукача свободи та істини – звіряє знову свій шлях з Біблією”⁵³.

ДЖЕРЕЛА

- Шевченко Т. Г., *Повне зібрання творів*, т. 1, Київ 2003.
Шевченко Т. Г., *Повне зібрання творів*, т. 2, Київ 2003.
Шевченко Т. Г., *Повне зібрання творів*, т. 3, Київ 2003.

ЛІТЕРАТУРА

- Абрамович С., *Біблія як інтертекст європейської філологічної культури*, Кам’янець-Подільський 2010.
Бетко І., *Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – поч. XX ст.*, Zielona Góra-Kijów 1999.
Бовсунівська Т., *Традиція „переложень” Псалмів Давидових в українській літературі XIX століття* [в:] „Біблія і культура”, вип. 3, 2001, с. 117–120.
Бородінова М., *Поезія Т. Шевченка в аспекті рецепції образів і мотивів Старого Заповіту* [в:] „Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка”, т. 23, 2008, с. 207–215.
Гарасим Я., *Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру* [в:] „Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка: Філологічні науки”, № 12, 2012, с. 19–28.

⁵² Т. Бовсунівська, *op. cit.*, с. 119.

⁵³ С. Абрамович, *op. cit.*, с. 173.

- Даниленко І., „Давидові псалми” [в:] *Шевченківська енциклопедія*, т. 1, Київ 2012, с. 257–267.
- Дзюба І., *Тарас Шевченко. Життя і творчість*, Київ 2006.
- Домашовець В., *Псалми Давидові в поетичних творах Т. Шевченка*, Оттава 1992.
- Дюришин Д., *Теория сравнительного изучения литературы*, Москва 1979.
- Ісіченко Ю. А., *Аскетична література Київської Русі*, Київ 2009.
- Коптілов В., *Актуальні питання українського художнього перекладу*, Київ 1971.
- Коропецький Р., *Структурна єдність Шевченкових „Давидових псалмів”* [в:] „Світи Тараса Шевченка”, т. 2, 2001, с. 152–164.
- Ласло-Куцюк М., *Велика традиція: українська класична література в порівняльному висвітленні*, Бухарест 1979.
- Москаленко М., *Нариси з історії українського перекладу* [в:] „Всесвіт”, № 3–4, 2006, с. 32–39.
- Нахлік Є., *Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики*, Львів 2003.
- Павленко О., *Художній переклад як предмет теоретичної рефлексії* [в:] „Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія”, вип. 7, 2012, с. 68–80.
- Павлюк М., *Інтерпретація Псалтиря в поезії Т. Шевченка* [в:] *Українська література в системі літератур Європи та Америки (XIX – XX ст.)*, за ред. Д. Наливайка, Київ 1997, с. 63–94.
- Павлюк М., *Творча історія циклу „Давидові псалми” і визначення його основного тексту в академічному виданні творів Т. Г. Шевченка* [в:] *Питання текстології. Т. Г. Шевченко*, за ред. В. Бородіна, Київ 1990, с. 46–62.
- Пахаренко В., *Незбагнений апостол*, Черкаси 1999.
- Переломова О. С., *Художній універсум „Давидових псалмів” як результат творення індивідуального сенсу в процесі взаємодії текстів* [в:] „Вісник СумДУ. Серія Філологія”, т. 1, 2007, с. 161–165.
- Радущький В., *Деякі старозавітні парафрази та алюзії в поезії Т. Г. Шевченка* [в:] „Слов’янський світ”, вип. 8, 2010, с. 3–28.
- Струмінський Б., *Шевченко і церковнослов’янська мова* [в:] „Світи Тараса Шевченка”, т. 2, 2001, с. 265–270.
- Шевельов Ю., *Маркіян Шашкевич на Заході* [в:] *Суворя школа (100 років з дня смерті Маркіяна Шашкевича)*, за ред. Я. Розумного, Вінніпег 2007.
- Mokry W., *Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu: Szewczenko, Kostomarov, Szaszkewicz*, Kraków 1996.

THE PSALMODY OF TARAS SHEVCHENKO: COMPARATIVE ANALYSES

The contemporary phase of the investigation of the religious sources of Taras Shevchenko's art is not a well analysed aspect of literature studies, even though Biblical motifs in the works of this Ukrainian poet are still an inexhaustible source for literary research. The

works of Taras Shevchenko contributed to the artistic embodiment of the Christian topography and inspired the artistic interpretation of the basics of patristics. Nowadays the topic of *the Bible and Shevchenko* is analysed in its interconnected aspects: general cultural, hermeneutic, linguistic, discourse and sociological, identification and descriptive, comparative, intersemiotic, religious, etc. On the basis of the reception strategies of translation studies as part of comparative studies and cultural approaches, embracing the wide circle of social codes, conventions and representations, the article focuses on the typology of Shevchenko's poetic adaptations of psalms in the context of Ukrainian literature, and religious, ceremonial and spiritual traditions.

Key words: psalms, patristics, translation studies, poetic adaptation, reception, typology, comparative studies, Bible, Taras Shevchenko.